

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІН У ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ КУРСІ КНР У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ДЕН СЯОПІНА

Руслан СТАДНІЧЕНКО (Кіровоград)

У статті досліджуються проблеми концептуальних засад і теоретичного обґрунтування внутрішньої політики КНР з огляду на модернізацію політичної та економічної систем у період перебування при владі Ден Сяопіна (1978 – 1996 рр.).

The problems of internal policy conceptual foundations and theoretical basis during Den Syaopin governing by China People's Republic in the article are explored. Also the main parameters of Chinese modernization at the Den Syaopin epoch are regarded (1978 – 1996).

Дослідження проблеми змін у внутрішньополітичному курсі Китайської Народної Республіки в другій половині ХХ століття є актуальною тематикою сучасної історичної і політичної наук. Причина підвищеної дослідницької уваги лежить у площинах цивілізаційної ваги східних країн у процесі глобалізації та сучасної ефективної трансформації політичної і економічної систем КНР, що створює передумови для участі Китаю у розбудові системи міжнародних відносин ХХІ століття.

У праці “Історія Сходу” російський автор Л.С. Васильєв відмічає історичні особливості еволюції внутрішньополітичного устрою КНР. Він указує на головні заходи політико-економічної модернізації періоду правління Ден Сяопіна. Роль третього пленуму Комуністичної партії Китаю, на його думку, матеріалізувалась у наступних системних перетвореннях: відмова від жорстоких експериментів Мао з наступним поверненням зацікавленості працівника в плодах власної трудової діяльності (що виявилось у ліквідації комун – китайських колгоспів та офіційній легалізації комерції), у промисловості відбувається обмеження державного плану й централізованого керівництва, створюється принципово нова система адміністративних зв’язків та фінансування [1, 460 – 472]. Таким чином, 1979 – 1981 роки було проголошено періодом реконструкції, що стало своєрідним фундаментом подальших трансформацій у внутрішній політиці.

Ураховуючи засадничі принципи здійснення влади й структуру влади сучасного Китаю, яка складається з Всекитайських зборів народних представників (ст. 57 Конституції КНР), Постійного комітету ВЗНП (ст. 67 Конституції КНР), Голови КНР, Державної Ради КНР (ст. 85 Конституції КНР), Центральної військової Ради КНР (ст. 93 Конституції КНР) [11, 768 – 781], російський дослідник В.Н. Усов робить висновок, що державне управління Китайської Республіки природно враховує східну специфіку

централізації і, як наслідок, однопартійності в країні, історично-правові фактори народного представництва (з панівною роллю в структурі влади Всекитайських зборів народних представників) й особливе місце Народної Армії Китаю в особі Центральної військової Ради [14, 456 – 471]. Тому, на думку В.Н. Усова, історичні передумови виходу КНР на лідируючі позиції в світовій економіці продиктовані зваженою організацією державного управління й роботи бюрократичного апарату [15, 456 – 471].

Продовжуючи лінію виявлення глибинних причин зміни внутрішньополітичного курсу КНР, відомий російський китаєзнавець Л.П.Делюсін концентрується на проблемі впливу політичних і соціальних інститутів та ідей минулого на особливості розвитку сучасного Китаю [6, 37]. Його позиція синхронізована з поживавленням дискусій з цього приводу як у самому Китаї, так і в західній науковій літературі. Предмет дискусії полягає у зверненні до традиційної китайської культури, етичних учень, історично-політичних концепцій минулого як до джерел політичної та економічної модернізації. Це зумовлює гармонізацію суспільних запитів з політико-правовими й фінансово-економічними пропозиціями сінської еліти [7, 25].

Паралельним дослідницьким курсом рухається вчений К.А. Єгоров. Однак, його погляди на матеріальні успіхи китайської держави на сучасному етапі виходять з контрастного аналізу переваг і недоліків функціонування політичної системи КНР у 80-х роках. Автор говорить про те, що не слід ідеалізувати китайський досвід. Хоча після “культурної революції” у Китаї було взято курс на розвиток політичної демократії, однак реалізація таких планів була ускладнена рядом факторів, серед яких найголовнішими є, по-перше, неповнота економічної основи, пов’язана з нерівномірним розвитком усіх галузей економіки. Таким чином, зберігається лише юридична (формальна) рівність громадян, що економічно (фактично) залишаються нерівними. По-друге, впливає нерозвиненість загальної політичної культури більшості населення, значна частина якого повністю або частково неграмотна. До політичних традицій, що склалися в Китаї ХХ ст., слід віднести: гіпертрофовану роль військових; злиття партійного й адміністративного апаратів, яке призводить до структурної і функціональної застигlosti перед новими вимогами часу [8, 19].

Під своєрідним кутом зору російський дослідник К.К. Кокарев поглиблено аналізує важливий аспект китайських реформ, проведених Ден Сяопіном – політичний режим КНР та особливості його еволюції. Автор розглядає політичний режим як функціонально-часовий зріз політичної системи [10, С. 255].

Порівняльне дослідження наявних на території Китаю трьох політичних систем: Китайської Народної Республіки, “Китайської Республіки” на території провінції Тайвань й особливого адміністративного району КНР – Сянган (Гонконг) проведено в колективній монографії співробітників Інституту Далекого Сходу РАН [9, С. 124 – 126].

Багатоманітність наукових поглядів на проблематику трансформацій внутрішньополітичного курсу КНР у 80-ті – 90-ті роки спричинена насиченістю подій, що відбулися в зазначений період історії Китаю, а також великою концептуальною, етичною та культурною спадщиною сінської цивілізації. Тим часом передумови політичних нововведень у КНР періоду правління Ден Сяопіна, попри глибинну історичну спадковість, на пряму логічно випливали з необхідності модернізації політичної та економічної систем через наявні міжнародні і внутрішні загрози китайській державі кінця ХХ ст. Однак, передумови здійснення реформ Ден Сяопіном лежали в теоретичній площині й практичних кроках його історичних попередників.

Після повалення Цінської династії у результаті синхайської революції була здійснена перша спроба створення в Китаї держави народовладдя з демократичною формою правління. Три народних принципи президента Сунь Ятсена – націоналізм, народовладдя і народний добробут (кожному селянину – своє поле) – відповідали завданням модернізації традиційного китайського суспільства на найширшій, загальнонаціональній основі. Але в цей період не було подолано тенденції послаблення центральної влади, посилення територіальної роздробленості й занепаду громадського порядку.

Подібно до Сунь Ятсена, Чан Кайші наполягав на існуванні системи п’яти влад, заснованої на переробленій ще Кан Ювеем (1858 – 1927 рр.) історіософській теорії Трьох Ер, творчо сприйнятої доктором Суном. Вона передбачала функціонування в державі п’яти гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової, екзменаційної і контрольної (усі вони й дотепер існують на Тайвані). Реалізація ж названої системи передбачала проходження трьох періодів правління: військової влади, політичної опіки й конституційного правління. Традиційну систему Чан Кайші оголошував такою, що діагностувала існування Китаю періоду політичної опіки [2, 68]. Чан Кайші засуджував “вільні вчинки”, що завдають збитки як окремим індивідам, так і суспільству в цілому [3, 38 – 39]. Чан Кайші писав: „Свобода людської діяльності не може бути безмежною: у відносинах між державою та індивідом як під час війни, так і після неї, не може бути визначальною індивідуальна свобода подібно до піску, що розсипається” [4, 183]. Це означає, що авторитарне законодавство врятує країну від розпущеності й анархії.

Народний добробут у вченні Цзян Цзеші є найбільш консервативною частиною оригінальної доктрини вченого, якою послуговувався Чан Кайші, парадоксально поєднуючи її з теоретичним новаторством. Принципово новими стали в цьому контексті аспекти багатогалузевого перетворення, що торкалося не тільки економіки. Здійснення національної реконструкції (цзян-го, дослівно “державне будівництво”) спирається на єдність навчання, військової справи та економіки, враховуючи п’ять напрямів:

1) Психологія – перебудова її у душі чистоти, аскетизму, практицизму й серйозності в справах.

2) Етика – забезпечення пріоритетів держави перед пріоритетами сім’ї та індивідуума.

3) Соціум – перебудова його в рамках “Руху за нове життя”, передусім, на селі.

4) Політика – встановлення демократичного устрою в душі опори на власні сили, без індивідуалізму й класової свідомості.

5) Економіка – індустріалізація в умовах планової економіки й розвиненого соціального законодавства. Умови відродження економіки – перетворення всього приватного капіталу в державний [5, 101].

Китайська економічна наука за Чан Кайші ширше західної, адже це не тільки приватна справа учасників ринку, але насамперед контроль та участь держави. Китайська економічна теорія прагне відкрити раціональну природу людини як члена суспільства й відшукати способи найкращого використання людської сили, землі й товарів. Стару систему мали замінити кооперативи, як і в давнину, виробнича одиниця ставала військовою одиницею.

Таким чином, постулюємо найважливіші положення: для Чан Кайші головним змістом поняття про народний добробут було одержавлення економіки. Усі успіхи в економічному будівництві в Китаї Чан Кайші зачисляв на рахунок держави й уряду: по-перше, розвиток інфраструктури – будівництво нових залізничних магістралей і шосейних доріг, по-друге, створення сучасної фінансової і грошово-монетарної систем.

Падіння влади Гоміньдана, яка ґрунтувалася на військовій диктатурі, привело до створення Китайської Народної Республіки, що відкрило новий етап розвитку китайської державності – соціалістичної, який триває і по цей час. У нововиниклій політичній системі повторювались основні риси партійно-державної структури Радянського Союзу.

Саме тому Мао Цзедун висунув план модернізації у два кроки – 1) створення незалежної промисловості й національної економіки, наближення Китаю до рівня світових держав; 2) початок модернізації у сільському господарстві, промисловості, обороні, науці й техніці. Але

зростання виробництва було перервано зміною політичного курсу й початком створення “народних комун”, реалізацією “великого стрибка”. Пізніше перебудова структури економіки та інвестиційний маневр на користь сільського господарства, зниження виробництва у важкій промисловості й максимальне скорочення масштабів нового капітального будівництва були досягнуті консенсусом у політичному керівництві країною, що забезпечувався стосовно курсу регулювання економіки “п’ятьма єдностями” – єдністю розуміння, єдністю політики, єдністю планів, єдністю керівництва, єдністю дій. “Великий кормчий” активно послуговувався філософією стародавнього й середньовічного Китаю, в основі якої лежав принцип “Використовувати давність на благо сучасності”. Разом з тим суспільному й політичному життю Китаю значної шкоди завдала “велика пролетарська культурна революція”. Слабка політична система КНР сформувалася в авторитарну з тенденцією до тоталітаризму. Визріла очевидна потреба змін внутрішньополітичних акцентів, яка мала враховувати історичну традицію і номенклатурні інтереси.

Лідером, здатним очолити енергію розвитку й будівництва, що набирає оберти в китайському суспільстві, став Ден Сяопін. Саме він розробив концепцію реформи в економічній і політичній сферах, увівши до неї запропоновану Чжоу Еньлаєм програму модернізації у чотирьох галузях (у сільському господарстві, у промисловості, у науково-технічній галузі і в армії), потім трансформувавши її в теорію будівництва “соціалізму з китайською специфікою”. Основними причинами проведення економічних реформ у КНР у 70 – 80-ті рр. XX ст. доцільно виділити наступні:

1) економічну відсталість Китаю; необхідність розвитку виробничих сил у промисловості і в сільському господарстві, забезпечення науково-технічного прогресу;

2) жалюгідне становище величезної маси селян, що не мали можливості заробляти й забезпечувати сім’ю найнеобхіднішим;

3) прагнення подолати відчуження суспільства від держави, падіння авторитету вищого партійного керівництва, що діяло не в інтересах народу, а заради власної вигоди.

Насправді, соціально-економічна спадщина, що дісталася Ден Сяопіну в кінці 1970-х років, була вкрай суперечливою і загалом досить нелегкою. У конкретному плані заслуговують на увагу наступні моменти:

1. Успадкована й сприйнята реформаторським керівництвом як стрижнева ідея модернізації Китаю мала лозунговий характер. Здійснена в 1977 – 1978 роках, спроба форсованого досягнення завищених перспективних параметрів модернізації виявилася відірваною від реальних умов і можливостей країни. Стала очевидною необхідність більш фундаментального

відпрацювання всього комплексу питань, пов'язаних з модернізацією – її якісних критеріїв і кількісних орієнтирів, етапів і методів реалізації.

2. До кінця 1970-х років КНР володіла досить потужною матеріальною базою. Величезну роль у створенні цієї бази відіграло тісне радянсько-китайське співробітництво 1950-х років. Середньорічні темпи промислового виробництва за 1950 – 1977 роки склали 13,5 %, а сільськогосподарського – 4,2%. Основні фонди державних промислових підприємств досягли 1978 року величини 320 млрд. юаней (за початковою вартістю) в порівнянні з 15 млрд. юаней 1952 року. КНР 1978 року займала третє місце у світі за видобутком вугілля (618 млн. т), п'яте – за виправкою сталі (31.8 млн.т), перше – за виробництвом бавовняних тканин (11 млрд. м) [13, 38 – 47].

Специфіка Китаю, констатував Ден Сяопін, визначає необхідність здійснення модернізації китайського типу. Одночасно він сформулював названі ним “корінною передумовою реалізації чотирьох модернізацій” чотири основних ідеологічних і політичних принципи: відстоювати соціалістичний шлях, диктатуру пролетаріату, керівництво компартії, марксизм-ленінізм – ідеї Мао Цзедуну (маоїзм).

Чотири засадничих принципи несли в тій конкретній історичній обстановці, у якій вони були висунені, подвійну функцію відповіді як тим, хто з лівацьких позицій розглядав курс модернізації і реформ як поворот Китаю на капіталістичний шлях розвитку, так і передусім тим, хто на ділі не бажав такого повороту й розумів модернізацію Китаю як його всебічну вестернізацію. Дехто в Китаї, практично за аналогією із Сунь Ятсеном, просто не бачив іншого шляху подолання відсталості країни, крім як запозичувати західної техніки, технології, капіталів, досвіду державного управління.

Саме їм Ден Сяопін адресував заклик урахувати реалії КНР, розумною мірою запозичуючи досвід Заходу: „Нам варто в плановому порядку і з розбором ввозити з капіталістичних країн передову техніку і все корисне для нас. Але нам ніяк не можна переймати капіталістичні порядки, все занепадницьке й чуже” [12, 67 – 81].

Поряд з модернізацією економічної системи Китай потребував перегляду основ державного управління. Початковим кроком у модернізації політичної систем КНР став 3-й пленум Центрального комітету Комуністичної партії КНР (ЦК КПК) 11-го скликання 1978 р., на якому було прийнято рішення про перебудову політичної структури. Основними завданнями було виділено: усунення надмірної концентрації влади, сумісництво посад, розмежування функцій між партією та урядом, між урядом і підприємствами. Револьюційною була ідея про допущення приватного капіталу на китайський ринок. Політичну реформу була запропоновано як необхідну умову економічних перетворень у країні.

Питання політичної реформи стали предметом спеціального розгляду XIII з'їзду Компартії (жовтень 1987 р.). На з'їзді багато говорилося про демократію, про недопустимість введення в Китаї багатопартійності й двопалатного парламенту на західний манер, а також про початкову стадію розвитку соціалізму з китайською специфікою.

З'їзд підкреслив необхідність проведення демократичних виборів, підвищення ролі органів представницької влади (Всекитайських зборів народних представників), удосконалення інституту політичних консультацій і діалогу, поліпшення партійного стилю, розвитку внутрішньопартійної демократії, зв'язок її з політичною лібералізацією, зміцнення соціалістичного правопорядку.

Процес політичних реформ охарактеризований Ден Сяопіном як “друга революція”, але революція, не спрямована на злам старої надбудови й проти якого-небудь суспільного класу, а революція у сенсі революційного оновлення соціалізму на його власній основі через самовдосконалення.

На XIV з'їзді КПК (1992 р.) питання розподілу функцій партії та урядових органів було усунено з програми реформи політичної системи. Це пов'язано з тим потрясінням, яке викликали трагічні події на площі Тяньаньмень 1989 р. У матеріалах XV і XVI з'їздів КПК (1997 р. і 2002 р.) знову підкреслюється важливість поступового та впорядкованого здійснення політичних реформ.

У теорії будівництва соціалізму з китайською специфікою було запропоновано три елементи, взятих як її методологічної і світоглядної основи, а саме: реалістичний підхід до справи (шиши цюши), розкутість свідомості (цзефан сисян), рух у ногу з часом (юйши цзюцзинь). Перші два спрямовані на подолання догматичного розуміння марксизму. В основі “реалістичного підходу” лежить марксистський принцип “практика є критерієм істини”, поєднаний з давнім китайським висловлюванням “той доб'ється істини, хто займається реальними справами”. “Розкутість свідомості” розуміється як позбавлення свідомості від старих звичок та пут суб'єктивізму; вивчення нової обстановки. Відповідно до цих принципів слід виходити з реальної обстановки всередині країни, всередині провінцій, повітів і волостей; виходити з притаманних їм, а не вигаданих закономірностей, шукати внутрішні зв'язки у явищах навколишнього світу.

Підбиваючи підсумки, на думку автора, у формуванні і еволюції концепції модернізації Китаю у період правління Ден Сяопіна можна виділити наступні етапи.

1979 – 1980 роки – початкове коригування історично успадкованих підходів до модернізації країни, визначення контурів змісту поняття “модернізація” стововно Китаю.

1981 – 1983 роки – кінцевий розрив з лівацьким підходом до завдання модернізації, формулювання уточнених офіційних цілей та орієнтирів модернізації Китаю, початкова наукова розробка концепції модернізації країни в тісному взаємозв'язку зі стратегією розвитку країни.

1984 – 1988 роки – поглиблена наукова розробка програми модернізації КНР до 2000 року, посилення в концепції акценту на реформу економіки.

1989 – 1991 роки – пробуксовування в осмисленні процесу модернізації у зв'язку з політичною та економічною кризами в країні, тяжіння до помірних темпів зростання.

1992 – 1996 роки – перегляд концепції розвитку Китаю на 1990-ті роки й більш віддалену перспективу в контексті повороту країни до радикальних ринкових перетворень, спроба наповнити орієнтири модернізації конкретним соціальним змістом в вигляді первинного висунення критеріїв суспільства малого добробуту (сяокан).

Отже, відповідно до часових рамок проведення реформ, концептуальних засад змін внутрішньополітичного курсу в період правління Ден Сяопіна стали три взаємопов'язані теоретичні складові.

Це, по-перше, погляди керівництва країни на проблему модернізації, що являють собою політичний рівень концепції. Саме на цьому рівні формуються офіційні цілі, етапи, пріоритети модернізації, визначаються її політичні рамки та ідеологія.

По-друге, розробка проблем модернізації ученими країни, що втілюється в науково-теоретичному вимірі концепції. Хоча переважальним напрямом тут, особливо на перших порах, стали інтерпретація, обчислення, деталізація тих чи інших пропозицій, сформульованих лідерами країни, проте китайські вчені зуміли не тільки розгорнути гасло модернізації у достатньо конкретну, структуровану та взаємопов'язану програму, але й підказати керівництву КНР ряд принципів для концепції модернізації новацій, наприклад необхідність вичленення “третього кроку” модернізації Китаю у період після 2000 року.

По-третє, реальна господарська практика, що визначила неодноразове уточнення уявлень про строки, темпи, пріоритети й методи здійснення модернізації Китаю, а значною мірою й еволюцію змісту самого поняття “модернізація” стосовно Китайської Народної Республіки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т.: Учеб. по спец. «История». – М.: Высшая школа, 1998. – Т. 2. – 528 с.
2. Виноградов А.В. Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности. – М.: Памятники исторической мысли, 2005. – 324 с.
3. Там само. – С. 38 – 39.
4. Там само. – С. 183.
5. Там само. – С. 101.

6. Делюсин Л. П. Особенности строительства социализма в Китае // Азия и Африка сегодня. – 1986. – № 12. – С. 34 – 41.
7. Делюсин Л. П. Реформы в Китае: проблемы и противоречия // Мировая экономика и международные отношения. – 1990. – № 9. – С. 21 – 29.
8. Егоров К. А. Китайская Народная Республика: политическая система и политическая динамика (80-е годы). – М., 1993. – 280 с.
9. Как управляется Китай. Эволюция властных структур Китая в 80 – 90-е гг. XX в. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2001. – 212 с.
10. Кокарев К.А. Политический режим и модернизация Китая. – М.: ИДВ РАН, 2004. – 398 с.
11. Конституционное право зарубежных стран: учебник / Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И.Лейбо и Л.М. Этнина. – М.: Норма, 2008. – 1056 с.
12. Островский А.В. Китай: фундамент успехов 21 века. – М.: Институт Дальнего Востоковедения РАН, 2002. – 458 с.
13. Титаренко М.Л. Китайская Народная Республика 2004 – 2005 гг.: политика, экономика, культура. – М.: Международные отношения, 2005. – 590 с.
14. Усов В.Н. История Китайской Народной Республики (1966 – 2004): В 2 т.: Учеб. по спец. «История». – М.: Восток – Запад, 2006. – Т. 2. – 688 с.
15. Усов В.Н. История Китайской Народной Республики (1966 – 2004). – В 2 т.: Учеб. по спец. «История». – М.: Восток – Запад, 2006. – Т. 2. – 688 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стадніченко Руслан Вікторович – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри філософії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми історії міжнародних відносин, концептуальні засади внутрішньої політики держав Сходу.